

SURXON VOHASI LO'LILARI IJTIMOY HAYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ro'ziyeva Mashxura Abdimo'minovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ ЦЫГАН СУРХАНСКОГО ОАЗИСА

Рузиева Машхура Абдимуминовна

Преподаватель Термезского университета экономики и сервиса

FEATURES OF THE SOCIAL LIFE OF THE GYPSIES OF THE SURKHAN OASIS

Ruzieva Mashhura Abdimuminovna

Lecturer at Termez University of Economics and Service

Tel: +998 93 075 60

66

E-mail:

[mashxura.ruziyeva@
mail.ru](mailto:mashxura.ruziyeva@mail.ru)

Orcid: 0009-0005-

9526-9671

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasi lo'lilari ijtimoiy hayotining o'ziga xos xususiyatlari, ularning etnogenezi va etnik tarkibi borasida fikr-mulohazalar keltirilgan. Surxon vohasi lo'lilarida xo'jalik faoliyati, ijtimoiy hayoti va marosimlaridagi o'ziga xos jihatlar etnografik ma'lumotlar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, lo'lilar, ijtimoiy hayot, to'y-marosimlar, kundalik hayot, etnogenezis va etnik tarkibi.

Аннотация: В данной статье изложены мнения об особенностях общественной жизни цыган Сурханского оазиса, их этногенезе и этническом составе. На основе этнографических данных выявлены особенности хозяйственной деятельности, общественной жизни и обрядов цыган Сурханского оазиса.

Ключевые слова: Сурханский оазис, цыгане, общественная жизнь, свадебные обряды, повседневная жизнь, этногенез и этнический состав.

Abstract: This article presents opinions on the peculiarities of social life of the Roma of the Surkhan oasis, their ethnogenesis and ethnic composition. Based on ethnographic data, the peculiarities of economic activity, social life and rituals of the Roma of the Surkhan oasis are revealed.

Key words: Surkhan oasis, gypsies, social life, wedding ceremonies, everyday life, ethnogenesis and ethnic composition.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Jahonda yuz berayotgan globallashuv davrida etnomadaniy jarayonlarning ta'sirida kam sonli etnoslarni saqlab qolish va yer yuzida ularga amaliy yordam berish muhim vazifalardan sanaladi. Bugungi kunda millatlar va elatlarning o'ziga xos jihatlarini ko'rsatuvchi omillar va etnoslar tarixini tadqiq qilishga bo'lgan ilmiy qiziqish oshib bormoqda. Shu bois, jahondagi lo'lilarning o'tmish etnik tarixi, o'zligini anglashning o'ziga xos jihatlarini, milliy madaniyatining rang-barangligini saqlab qolish, uni o'rganish, tadqiq qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Dunyoning Germaniya, Bolgariya, Buyuk Britaniya, Chexiya, Kanada, Isroil, AQSh, Rossiya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarining ilmiy tadqiqot institutlari tomonidan ko'p ming yillik lo'lilar madaniyati, an'anaviy turmush tarzi va tabiiy-geografik sharoitga moslashishi, ijtimoiy munosabatlari o'rganilmoqda. Jahon etnografiyasida lo'lilar tarixi, tili, madaniyatini o'rganish bo'yicha (цыганология) nomli alohida yo'nalish faoliyat yuritmoqda. Lo'lilar an'anaviy madaniyatining etnik va lokal xususiyatlarini etnologik aspektida tahlil etishda BMTning (FAO), (FIBL), (FOAM) kabi ilmiy markazlari tomonidan ushbu sohada ilmiy

tadqiqotlar olib borilayotganligi tadqiqotning zaruriyatini belgilaydi. O'zbekistonda xususan, Surxondaryo viloyatida lo'lilar o'zbeklar bilan birga bir necha asrlardan beri yashayotganligi davlat hujjatlari asosida aniqlangan va o'z tasdig'ini topgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS).

Lo'lilar tarixshunosligi bo'yicha bugungi kunga qadar bir qator mahalliy va g'arb olimlari tomonidan ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, A.D.Grebenkin, A.P.Xoroshxin, A.N.Vilkins kabi olimlar tadqiqotlarida Turkiston o'lkasida yashovchi lo'lilarning tarqalish geografiasini, o'rnashgan joylari, jamiyatda tutgan o'rnini va yerli aholi bilan munosabatlari aks ettirilgan.

L.Jukova, N.N.Tursunov, Sh.Ataxanov, S.N.Tursunov kabi olimlarning tadqiqotlari lo'lilarning xo'jalik mashg'uloti, e'tiqodi va iqtisodiy hayoti bayoni bilan ajralib turadi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). O'rta Osiyoda o'zlarini mug'ati deb atagan lo'lilar guruhi ham yashashadi. Samarqand va Surxondaryo viloyatlarida yashovchi lo'lilar ba'zan o'zlarini mo'ltini deb ham atashadi. Ularning asosiy urf-odatlaridan va mashg'ulot turlaridan biri bu tilanchilik qilib yurishlari hisoblanib, mazkur odatni Hindistondan O'rta Osiyoga olib kelganlar. Lo'lilar ajdodlarining hind odatidan kelib chiqqan peshonasiga xol qilish odati O'zbekistonning janubida yashovchi lo'lilar orasida keng tarqalgan [2].

Etnograf J.R.Vinnikov ta'kidlaganidek, 1960-yillarda etnik jihatdan aralashgan aholi hududlarida kichik milliy guruhlarining etnik birlashishi jarayonlari kuzatildi. Shunday qilib, Samarqand va Buxoro viloyatlarida lo'lilar asta-sekin atrofdagi o'zbek aholisiga singishdi. Ammo shunga qaramay, davlat tomonidan amalga oshirilgan choralardan keyin ham lo'lilarning o'zlarining "to'xtatish" yiliga kamida bir necha oy ko'chib yurish, dunyoviy tashvishlardan bir muncha vaqt uzoqlashtirish, o'zlarini hech narsaga yuklamasdan yashash odati etnografik guruhlarining bir qismida saqlanib qoldi [3].

Ma'lumki, lo'lilar qishloq va mahallalarda biqiq yoki tarqoq holda istiqomat qilib kelishadi. Ularning asosiy qismi O'zbekiston fuqarosi sanaladi va boshqa fuqarolar kabi teng huquqli majburiyatlarga egadirlar. Milliy o'zlikni anglashni odatda ikki xil darajaga ajratish mumkin. Birinchi daraja – shaxsiy-psixologik bo'lib, bunda inson o'zini kichik jamiyatning, masalan, oilaning bir bo'lagi sifatida his qiladi.

U orqali o'zining "men" ini anglaydi. Aynan, oilada hayot haqidagi dastlabki tasavvurlariga ega bo'ladi. Shuningdek, har bir xalqning o'zi-ga xosliklari misolida olib qaralsa, oila o'zga mu-hitda juda muhim sanalib, milliy qadriyatlarni ajdodlardan avlodlarga uzatuvchi vosita vazifasini bajaradi [5].

Ikkinchi, kengroq daraja – guruhiiy, ijtimoiy-psixologik bo'lib, o'zlikni anglash jarayoni muayyan guruhda sodir bo'ladi. Kishining "men"i haqidagi tasavvuri o'zining aniq ijtimoiy guruhga mansubligini anglashi orqali shakllanadi. Shuni ham inobatga olish lozimki, bunday holatda har bir xalqning vakillarida o'z-o'zini identifikatsiyalashda muammolar yuzaga kelishi ham mumkin. Chunki, ular bir tomondan o'zlarini tarixan qardosh xalqlarining qismi, deb his qilsalar, ikkinchi tomondan yashab turgan mamlakatlari va jamiyatlarining a'zosi, deb bilishadi [4].

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS). Lo'lilar oilasiga tashrif buyurishganida, olimlar tadqiqot davrida hali qayd etilmagan, qiz olib qochish odatini aniqlashgan. Tadqiqotchilar tomonidan lo'lilarning bu va boshqa urf-odatlarini, marosimlari ularning o'ziga xosligidan dalolat beradi.

Lo'lilar "O'rta Osiyo lo'lilari" tushunchasiga eng mos keladi. Samarqand va uning tumanlarida 500 ga yaqin lo'lilar bor edi. Bu yerda ularning to'xtash joylari bor edi. Qish faslidan boshqa vaqtlarda chodirlardan muvaqqat yashash uchun uy qurib, bir joydan ikkinchi joyga ko'chib yurishgan. Chodirlar soni 10-20 tadan iborat bo'lgan. Qishda ular mahalliy aholidan uylar yoki qo'shimcha binolarni ijaraga olib, qish sovug'idan o'zlarini asrashgan. Asosiy mashg'uloti otlarni ko'paytirish, sotish va almashtirish, yog'ochga ishlov berish hunarmandchiligi (yog'och qoshiq, lagan, elak va turli xil uy anjomlarini yasash). Ular sehr-jodu, an'anaviy tibbiyot bilan ham shug'ullanishgan [7].

Sariosiyo, Uzun, Denov tumanidagi lo'lilar qo'shni Tojikiston orqali vohamizga ko'chib kelgan lo'lilar avlodidir.

Surxon vohasida yashaydigan lo'lilar doimiy yashash joyidan ro'yxatdan o'tmaganligi, pasport rejimiga amal qilmaslik natijasida turmush qurgan ko'pgina kelin-kuyovlarning nikohlari davlat organlari tomonidan qayd qilinmagan. Bunday oilalarning kelgusida tug'ilgan bolalarida ham tug'ilganlik haqidagi guvohnomalar bo'lmagan. Natijada, tug'ilganligi haqidagi guvohnomalari yo'q lo'li bolalarining ko'pchiligi maktabdan chetda qolgan.

Shuningdek, nikoh qayd qilinganligi haqidagi hujjatning, bolalarining tug'ilganligi haqidagi guvohnomalarning yo'qligi sababli ko'p bolali lo'li oilalari nafaqa olishmagan. Maktabdan chetda qolgan bolalarning ko'pchiligi, keyinchalik pasport ham olishmagan. Bu esa ko'plab lo'li yigitlarini harbiy xizmatdan chetda qolishlariga sabab bo'lgan. Tug'ilganligi haqidagi guvohnoma yoki pasporti yo'q savodsiz lo'lilarning korxona va tashkilotlarga ishga kirishi ham qiyin masalaga aylangan. Yashash joylarida doimiy ro'yxatdan o'tmasdan yashaganliklari sababli, mahalliy davlat organlari nazoratidan chetda qolgan lo'lilarda bir qancha salbiy holatlar paydo bo'lgan. Buni balog'at yoshiga yetmay turib, qurilayotgan oilalar bilan izohlash mumkin. Bunday salbiy ko'rinishlar yashash joyida ro'yxatdan o'tmaslikka, qurilgan nikohning davlat organlarida qayd qildirmaslik, tug'ilganligi haqidagi guvohnoma va pasportining yo'qligi kabi sabablar keyinchalik ham saqlanib qolgan.

Surxon vohasida tarqoq holda yashagan lo'lilardan farqli tarzda, to'p-to'p bo'lib yashaganlarda aralash nikohlar qurish juda sekin kechgan. Buning asosiy sababi to'p-to'p bo'lib yashagan lo'lilarning biqiq holatdagi turmush tarzi hisoblanadi. Ana shu biqiqlik natijasida turg'unlashgandan keyingi o'n yilliklarda ham lo'lilarning nafaqat atrofdagi mahalliy o'zbek yoki tojiklar bilan, balki ularning o'zaro ichki guruhlarini o'rtasida ham aralash nikohlar qayd etilmagan [4].

Bir tomonlama aralash (er-lo'li, xotin-boshqa millat) nikohlar mavjud. Umuman olganda, aralash nikohlar lo'lilarda boshqa xalqlarga nisbatan juda kam miqdorni tashkil etadi. Vaholanki, etnik jarayonlarda aralash nikohlarning roli katta, zero etnosga o'zga qavm elementlarini olib kirishda faqat nikohgina eng qulay yo'llardan biri hisoblanadi. Lo'lilarda aralash nikohlarning kamdan-kam hollarda uchrashi lo'li elatining sofliğiga sabab bo'ladi. Lo'lilar antropologiyasiga e'tibor beradigan bo'lsak, tub yerli aholidan katta farq qiladi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Surxon vohasida lo'lilari turmush tarzi va mashg'ulotlari asrlar davomida atrofdagi xalqlarning etnomadaniyati ta'sirida o'zgarishlarga uchradi. Bu hududda lo'lilar turmush tarzi va kundalik mashg'ulotlaridagi o'zgarishlar ularning iqtisodiy hayotida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Mehnat ko'nikmalari va yangi-yangi xo'jalik mashg'ulotlarini o'zlashtirish natijasida qashshoq va

nochor lo'lilar qatlami keskin kamaya boshladi. Ilgari ular kam malaka va bilim talab etuvchi ishlarda ishlagan bo'lsalarda, bugungi kunda maorif, madaniyat, sog'liqni saqlash hamda ichki ishlar tizimida ham faoliyat olib bormoqda. Hozirda lo'lilar orasida mulkiy farqlanish sezilarli darajada ortgan. Chorvadorlar, ishbilarmonlar bilan bir qatorda o'rta hol oilalar, kambag'al oilalar ham mavjud. Lo'lilarning iqtisodiy hayotida hal qiluvchi omil xo'jalik mashg'uloti alohida ajralib turadi. Ular dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik turlari bilan juda oz miqdorda shug'ullanganlar. Asosan, o'zlarining hayot tarziga qulay hisoblangan aholiga tomoshalar ko'rsatish, tilanchilik, folbinlik, mayda savdo-sotiq, tabiblik orqali kundalik ehtiyojlarini qondirganlar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Tursunov S., Pardayev T., Qurbonov A., Tursunov N. O'zbekiston tarixi va madaniyati-Surxondaryo etnografiyasi. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006.
2. Viloyat davlat arxivi Fond-474. 1-jild, 203.
3. Винников Я. Р. Этнические процессы в Средней Азии I некоторая закономерность IX развития. (Тезисы докладов и обобщений Всесоюзного археолого-этнографического совещания по итогам полевых исследований). – Москва, 1972. – С. 72.
4. Губаева С.С. Население Ферганской долины в конце XIX- начале XXв. (Этнокультурные процессы). – Ташкент: Фан, 1991. – С. 97-101.
5. Денов район давлат архиви. Фонд-35 опись-1 жилд-32
6. Кармышева Б. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. – Москва: Наука, 1976. – С.253.
7. Назаров Х. Влияние октябрьской революции на положение и быт среднеазиатских цыган (на примере, цыган живущих в городе Самарканда и Самаркандской области). Автореферат диссертации на соискание учений степени кандидата исторических наук. – Москва: 1970.